

Posudek dizertační práce

Jiří Georgiev, Až do těch hrdel a statků?

Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848

Dizertant si pro působivý název práce vybral citát z vystoupení knížete Schwarzenberga na schůzi českého sněmu 8. listopadu 1871 (tedy po pádu Hohenwartovy vlády a fundamentálek), které svým patosem a emocionálností v sedmdesátých letech devatenáctého století vzrušovalo českou veřejnost coby proklamace hrdého přihlášení se ke "státoprávní samostatnosti" českého království. Jakub Arbes napsal, že novináři jeho generace uměli Schwarzenberkovo vystoupení doslova nazpaměť- takový dojem vystoupení knížete zanechalo. Dizertant ovšem citát doplňuje otazníkem- myslím, že nikoliv z toho důvodu, že by chtěl slova knížete ironizovat, nýbrž proto, že předjímá další vývoj, jenž v posledních desetiletích před vypuknutím války vedl konzervativní a státoprávní šlechtu k faktickému odložení státoprávního programu. Nakonec sám kníže Schwarzenberg utrousil na prahu devadesátých let větu v tom smyslu, že prosincová ústava (tak českou politikou a publicistikou nenáviděná) "se již vžila." Tehdy tento výrok ovšem ještě vzbudil v české politice a publicistice bouři nevole.

Výstavba posuzované dizertační práce je bezpochyby vyjimečná - a to v několikerém smyslu. Dějové jádro celé práce představují dějiny českého konzervativního velkostatku, který autor označuje za jediný politický subjekt v novodobých českých dějinách, jenž se explicitně a sebevědomě hlásil ke konzervatismu. To je obsah kapitoly "III. strana konzervativního velkostatku v českých zemích" (s. 60- 106) a také kapitoly IV. *Význam samosprávy pro politiku státoprávní šlechty* (s. 107- 138).

Toto "dějové jádro" je mocně zarámováno: předchází mu, (vedle úvodu do problematiky), kapitola II. *Konzervativní myšlení a státoprávní šlechta v 19. století*, následují pak dvě tři obsáhlé biografické obrazy- autor je nazývá příběhy, které mají reprezentativně- typologické poslání: V. *Příběh první: Jindřich Jaroslav Clam- Martinic a autentický konzervatismus 60. let*, V. *Příběh druhý: Bedřich Schönborn a pragmatický konzervatismus 70. a 80. let* VII. *Příběh třetí: Jan Harrach a reformní konzervatismus 90. let- pokus o integraci národní myšlenky*

Poměrně rozsáhlá úvodní část je věnována tomu čemu se říká ideové zdroje, ideové kořeny, teoretickoideová východisko a pod. Autor je teoreticky a metodicky dobře vyzbrojen- zejména jeho kvalifikovanost v právní vědě a politologii je zřejmá; suverenně a přesvědčivě pracuje s typologií. Jako osoby, které měly v první řadě výrazný vliv na ideový svět české konzervativní státoprávní šlechty uvádí Adama Müllera, Friedricha von Savignyho a Ludwika von Hallera- uvádí ale i řadu dalších "zdrojů" konzervatismu ve střední Evropě. Poměrně velký prostor věnovaný "ideovým kořenům" konzervatismu je oprávněný a užitečný- už jen proto, že v publicistice i odborné produkci býval (a bývá) termín "konzervatismus" používán hrozně zjednodušeně jako primitivní protiklad "pokroku", jako tupá obhajoba statu quo či nějaká snaha o vzkříšení nějakých, nejčastěji feudálních, přežitků, nebo dokonce jako reakční ideologie moderních dějin.

Autor chápe konzervatismus v konotacích, které přesahují stroze chronologickou hranici. Cituji autorovu skvělou formulaci: "Pokud bychom však pod výrazem konzervatismus chápali pouhou obhajobu statu quo, dostaneme se již v druhé polovině 19. století do logické smyčky. Pro dvacáté století je takovéto pojetí konzervatismu (stalinisté jako konzervativci?) již zcela nepoužitelné. Ze strany oponentů konzervatismu formulované přesvědčení, podle něhož je tato politická ideologie pouhou

reakcionářskou opozicí bránící uskutečnění potřebných změn ve společnosti a osvobození člověka, v jehož perfektibilitu konzervativci nevěří, není navíc po událostech devalvujících posvátnou " misí pokroku" ve 20. století udržitelné. Po zkušenostech s technicky dokonale uchopenou a racionálně promyšlenou genocidou celých společenských vrstev se ostatně v sázce ocitá samotný koncept nezpochybnitelné osvicenské racionality."

Autor na straně jedné míní, že není důvod proč by se neuznávala existence nešlechtického konzervatismu- jako příklad uvádí F.L. Riegra a A. C. Stojana. To jsou ovšem ty věčné klasifikační potíže- historici(např. Otto Urban) obvykle píšou o staročeších jako o liberálech. Ale ono je taky s určováním kdo je liberál a kdo není stejně obtížné jako určovat kdo je a kdo není konzervatívec. Nicméně podstatné je, že autor prohlašuje stranu konzervativního velkostatku za "patrně" jediný politický subjekt, který se veřejně a sebevědomě ke konzervatismu přihlásil. Při odůvodnění, proč zrovna v Čechách se stal konzervatismus významnou i politickou silou, právem se autor dovlává na fakt na který zřetelně ukázal Ralph Melvill: česká patrimonialia představovala ekonomicky a správně kompaktní, rozsáhlé a životaschopné celky. Dizertant správně zdůrazňuje hospodářskou aktivitu šlechty v zemědělství na jejich obrovských latifundiích. Velkou úlohu hrály také ohromné lesní komplexy a zpracování dřeva, výroba procelánu a skla. V korespondenci četných aristokratů se často píše třeba o problémech s odbytem jejich továren. Myslím také, že při posuzování ekonomiky velkých domén českých šlechtických velkostatkářů by se mělo vzít v potaz že někteří šlechtici v Čechách získali ohromné peníze, ale také přispěli k průmyslovému rozvoji tím, že prodávali pozemky pro vznikající průmyslové podniky. Kdo ví, zdali by se nezjistilo, že značná část průmyslové revoluce v Čechách se konala na pozemích, které prodala nebo pronajala česká aristokracie.

Za východisko typologie rakouské konzervativní politiky s níž chce pracovat,(odvolává se přitom na typologii Klause Epsteina) dizertant vytyčuje tři "typy" konzervatismu, které pojmenovává 1. autentický konzervatismus (nebo také, podle mého soudu méně výstižně,) reakční konzervatismus - což chápe jako postoj, který neobhajuje či konzervuje daný stav, ale naopak kritizuje skutečnost, která je důsledkem "chybného" vývoje a požaduje nápravu. Nejen minulé "regulace" (cechy, patriomonium), ale především samosprávu, jejímž vzorem je organicky vyrostlá místní správa v Anglii, staví proti zběsilosti liberálního vývoje, státní a byrokratické onnipotenci, organická samospráva proti voluntaristické konstrukci(osvicenské, v případě monarchie dokonce josefinské),

2 . pragmatický konzervatismus- tj takový postoj, který v zásadě se smiřuje se situací, jež vznikla prosazením liberálního centralizovaného modelu uspořádání říše. Lojalita k císaři vedla takové "pragmatické konzervativce" k přijetí míst ve státní správě a často k pozoruhodné kariéře. Zato, míní autor, zaplatili tím, že resignovali na program organického selfgovernmentu a obnovy autonomie historicko- politických individualit korunních zemí. K tomu bych jen dodal, že si myslím, že ani u pragmatických konzervativců úplně nezmizel- resignovali na korunovaci a federalizaci, pořád však odmítali "trhání země", kterou požadovali němečtí radikálové třeba i pod heslem autonomie. a nakonec i někteří ústavověrní statkáři

3. reformní konzervatismus, jenž chtěl, při zachování státoprávní integrity Českého království, realizovat program národní autonomie.

Za představitele jednotlivých typů konzervatismu- (tedy autentického, pragmatického a reformního) si autor vybral Jindřicha Clam- Martinice, Bedřicha Schönborna a Jana Haracha.

Váha a význam těchto "konzervativních" nebo "státoprávních" politiků nejsou ovšem stejné. Je zde podstatný posun, jak dizertant uvádí, generační a situační, je zde jakési ideologické vyčerpání, dizertant se na jednom místě vyjadřuje v tom smyslu, že pragmatický konzervatismus žil jenom z podstaty vytvořené starší generací konzervativců. To má svou obdobu i v "občanské" politice- např. srovnáme-li patos spojovaný s "deklaranty" z roku 1868 třeba s opovržením spojeným s "puktátory" z roku 1889.

Ze tří politiků, vybraných jako "modelový případ" je daleko největší pozornost věnovaná J.J. Clam- Martinicovi. To má své oprávnění nejen v nepopíratelném formátu tohoto politika, ale i v tom, že jedině on vystoupil v době, jakoby v Rakousko všechno bylo otevřené. Dizertant se sice přiřazuje k dlouhé řadě těch, kteří vidí v nešťatném vyústění tzv. ústavních experimentů v dualistickém uspořádání říše, osudné a nešťastné přehození vyhýbky, jež říši přivedla na falešnou kolej. Na rozdíl od převážné většiny autorů však toto období považuje za historickou příležitost: proslavený Říjnový diplom, míní, otevíral jedinečnou šanci pro realizaci autonomistických a federalistických idejí, které vycházely z organického navázání na přirozené historické celky, otevřel se prostor, který již nikdy, tedy za existence podunajské říše, neexistoval. Historicko- politické individuality o kterých mluví Říjnový diplom, představovaly, míní dizertant, příhodnou půdu k opozici proti konstitučnímu centralismu.

Posuzovaná práce prokazuje nejen skutečnou autorovu erudici, ale i myšlenkovou nezávislost a odvahu. Postavit proti etatistickému liberalismu konzervativní autonomismus a označit zrušení konkordátu za omezení autonomie a nastolení státní supremacie- to skutečně dosvědčuje nezávislost na schématech, které se v českém myšlení od mladočeského vítězství hluboce zakořenily

Připomínky k práci tohoto druhu, vzhledem k její vyjimečnosti a poměrně složité struktuře formulují obtížně. Bohatě obsahové těžiště práce leží v šedesátých letech. Zdá se mi, že, v průřezu, není docela vystižen poměr konzervativního velkostatku k velkostatku ústavověrnému. To se odráží i v terminologii- někdy se o konzervativních statkářích mluví jako o "Češích" a o ústavověrných jako o "Němcích". Oswald Thun vysvětloval císaři proč pro své uskupení razí termín verfassungstreue a nikoliv liberal- opakovaně docházelo k pokusům o sblížení obou velkostatkářských formací- např. pokus Czernina o politické sjednocení pod egidou následníka trůnu po roce 1906.

Autor na s. 21 uvádí příklad Clam- Martiniců a Thunů jako doklad proměny vztahu šlechtických rodin k problematice národní identity. Myslím, že všichni konzervativní velkostatkáři do války smýšleli rakousky a byli lojální k dynastii. Válka ovšem změnila scénu. Nemyslím, že by třeba synovce slavného strýce Jindřicha Clam- Martinice vedlo jeho "rakouské smýšlení" a "bezvýhradná lojalita k dynastii" k protičeskému postoji. 8. prosince 1916 vystoupil z volebního výboru konzervativního velkostatku, protože ten odmítl jeho rezoluci odsuzující chování českého národa za války! Stal se ministerským předsedou a postavil na vysloveně německonacionální pozice. (Poslanec Maštalka se vyjádřil, že za své dlouhé politické praxe nezažil rakouského ministerského předsedu, který byl tak protičeský jako Clam).

Řekl bych, že nástup integrálního nacionalismu problematiku konzervatismu i autonomie podstatně modifikuje a vzdaluje třeba od základny šedesátých let. Je to zřejmé například z rozpaků konzervativní šlechty při přijímání státoprávních adres v českém zemském sněmu. Pojmy státní právo, korunovace a český král, ačkoliv původem konzervativní, působí nacionálně(mladočesky nebo státopravně radálně či radikálně pokrokově), pojem autonomie se nejčastěji spojuje s německonacionálním požadavkem národnostního rozhraničení korunni

země Čechy, jenž se pojil s bouřením proti zemskému centralismu proti kterému stavěl autonomii národnostně ohraničených a rozhraničených krajů.

Tyto připomínky nelze brát ani jako výhrady, nanejvýš jako zamyšlení nad tím jak obtížné je časově a obsahově uzavřít problematiku, jež prochází vnitřním vývojem. Posuzovanou práci považují za vynikající a základní ideu, kterou vytyčuje a sleduje za plodnou a odvážnou. Konfrontace tradiční organizace společnosti s všemocným státem, konzervatismu s liberalismem, autonomie a s centralismem, představ o konstrukci uspořádání společnosti s organickým uspořádáním společnosti je plodná a otvírá pohled i na děje, kdy hlavní roli přebírají už dědici konzervatismu a liberalismu.

Práce splňuje požadavky na dizertační práci.

docent PhDr Jan Galandauer DrSc

Handwritten signature of Jan Galandauer in cursive script.